

Walter Benjamin a Eivissa

Dues imatges de Walter Benjamin

El filòsof i escriptor Walter Benjamin, empès per les dures condicions de l'Europa d'entreguerres, va viure durant un temps a l'illa d'Eivissa, on hi anava per amaran-se de la tranquil·litat més absoluta. El seu testimoni ens apropa a l'Eivissa genuïna i pre-turística.

La història de la cultura europea del nostre segle deu bona part de la seua substància a unes poques generacions d'intel·lectuals considerablement desafortunades. La filosofia de Walter Benjamin, per exemple, nascut ara fa cent anys, no hauria de considerar-se sense comptar amb el fet que pertany a una generació traumàtica afectada per l'experiència dels dos grans conflictes bèl·lics que assolaren el nostre continent, alhora que feien sospitar del sentit de tota una herència cultural. Aquells europeus d'entreguerres es van haver d'acostumar a viure en un món en crisi, a una cultura dramàticament inhòspita on era difícil trobar un indret on amargar-se a l'espera de temps més favorables.

Molts d'aquells intel·lectuals —sobretot centreuropeus, jueus, comunistes o simplement demòcrates— van ser escombrats pel feixisme. Alguns van caure de seguida; d'altres van fugir, però no tots van arribar a la seua destinació. Walter Benjamin va estar entre els qui van quedar en el camí: va morir a Portbou, on se suïcidà davant d'una frontera que no li deixaren franquejar, fugint de les tropes nazis que a tota pressa ocupaven França.

BENJAMIN A PORTBOU

Walter Benjamin ja anava molt de temps vagarejant per Europa, entre Alemanya, Suïssa, Rússia, Itàlia i França, a la recerca d'un lloc sota aquell sol tan nuvolós. Durant la primera meitat dels anys vint havia tractat d'encertar una carrera acadèmica en la Universitat alemanya, fins que el seu projecte d'habilitació docent, el llibre sobre *l'Origen del drama barroc alemany*, fou rebutjat per esotèric i in-

comprensible. Des d'aleshores s'esforçà per convertir-se en "el primer crític de la literatura alemanya", però es va haver de conformar amb malviure virtualment a base de recensions i petits treballs d'encàrrec, o dels ingressos de la seua dona, mentre que els seus escrits més seriosos no passaven d'obtenir un modest reconeixement en cercles sempre massa restringits.

A partir de 1927, però, el destí de Benjamin quedà determinat pel seu gran projecte, finalment inconclòs, de l'*Obra dels Passatges* parisencs, sobre la qual tractaria la major part dels seus treballs fins a la seua mort. De fet, Benjamin veia la ciutat de París com la "capital del segle XIX" i volia representar-la, amb els seus passatges comercials, configuracions urbanístiques, exposicions universals, avanços tècnics i industrials, lluites polítiques, utopies, somnis, fantasmagories i productes artístics, com a nucli originari i com a metàfora plural de l'experiència de la modernitat.

I segurament fou aquest compromís concret amb la cultura europea el que retingué Benjamin al continent fins que la situació ja fou insostenible. Podia haver fugit temps enrere. Podia haver anat a Palestina, des d'on li reclamava la presència del seu amic Gershom Scholem, instal·lat des de 1923 a Jerusalem, on impartia classes sobre la Càbala i la mística jueva. Però, poc convençut del seu futur en l'àmbit del pensament jueu, Benjamin ajornà reiteradament el seu viatge, fins que ja fou massa tard. En 1940, però, quan les tropes de Hitler entraren a París, a Benjamin no li quedà una altra possibilitat que fugir a la frontera espanyola amb l'esperança d'embarcarse cap a Amèrica, on Max Horkheimer i Theodor Adorno, després d'aconseguir-li una visa d'entrada als Estats Units,

potser podrien ajudar-lo des de la nova seu de l'Institut per a la Investigació Social en l'exili a Nova York.

A l'agost d'aquell any, mesos després d'eixir d'un camp de concentració a Nevers, Benjamin havia arribat a Marsella, on coincidí amb bastants intel·lectuals igualment emigrats. Va aconseguir una visa de trànsit per a Espanya i Portugal, però no un permís per abandonar França. Aleshores decidí fugir il·legalment i entrà en contacte amb Lisa Fittko a Port-Vendres. Lisa Fittko coneixia l'existència de la "ruta Líster" a través dels Pirineus. Per aquest camí Benjamin s'internà pensament amb un petit grup de refugiats, aturant-se a descansar una estona a intervals regulars de vora deu minuts, a causa de les seues "dificultats cardíacques", fins arribar a Portbou i trobar la frontera tancada.

El fet és que Benjamin no esperà l'obertura de la frontera, com feren els altres que li acompanyaven. En la seua darrera carta, escrita al poc d'arribar a Portbou, justificava la seua decisió com a l'única opció possible davant d'una "situació sense eixida": "és en un petit poble dels Pirineus, on ningú em coneix, on acabà la meua vida". La "mort natural" que el metge diagnosticà a l'endemà, 27 de setembre de 1940, fou causada per una sobredosi de morfina.

La veritat és que la idea del suïcidi li anava rondant des de temps enrere. Cansat de misèries econòmiques i morals, enmig d'una crisi personal i professional sense perspectives, Benjamin inicià un *Diari des del set d'agost de mil nou-cents trenta-un fins el dia de la meua mort*, que començava amb la promesa de "no ser massa llarg" i continuava especulant sobre la conveniència, el lloc i la millor manera de posar fi a la seua vida. En juliol de 1932, a

Niça, a la tornada del seu primer viatge a Eivissa, fart d'un destí d'escriptor condemnat a "victòries en les petites coses", i "desfetes en les grans", tornaria a pensar seriosament en el suïcidi, fins al punt de redactar una carta de comiat, al costat d'unes frases per a uns pocs amics, i un testament.

Benjamin, però, va recuperar durant uns anys les ganes de viure, i també la productivitat intel·lectual, fins que el 1940 la situació es va tornar a presentar com a insostenible. La supervivència d'un escriptor jueu i d'esquerra s'havia fet virtualment impossible en una Europa ja dominada pel feixisme, on fins Stalin havia pactat amb Hitler. Ja a Marsella, poc abans de partir en direcció a Portbou, Benjamin comentà a Hannah Arendt l'eventualitat del suïcidi. Sembla, doncs, que la frontera tancada no va ser sinó allò que va esgotar la poca paciència que encara li quedava.

BENJAMIN A EIVISSA

És comprensible que el suïcidi de Benjamin a Portbou haja mobilitzat peregrins i homenatges, sobretot amb motiu de la celebració del cinquantè aniversari de la seua mort. Hi ha hagut benintencionats buscadors de relíquies. Hi qui ha intentat localitzar, sense èxit, la tomba on jauen els seus ossos; s'ha tractat de compensar aquest esborrament de les seues traces erigint-hi una làpida a la seua memòria. Hi ha hagut fins i tot recerques quasi detectivesques, també sense resultat, per tal de trobar cert manuscrit de què parla Lisa Fitko en el seu testimoni d'aquella caminada a través dels Pirineus, uns papers que Benjamin portava en una maleta i

Fotografies d'Eivissa de començaments de segle. ARXIU

que, segons deia, s'estimava més que la vida.

Entretant, però, aquesta imatge patètica no és l'única que podem associar amb un Benjamin prop de nosaltres. Potser hauríem de dirigir la mirada cap a aquella altra imatge sempre inquieta i problemàtica, però més amable i vital, i possiblement més autèntica, d'un Benjamin viatger pel món mediterrani, des de Barcelona a Nàpols i Capri; un Benjamin nòmada, freqüentador de la Costa Brava i de la Riviera, entre Marsella i San Remo (on la seua dona, Dora, tenia una pensió), passant per Niça, Juan Les Pins, Le Lavandou o Poveromo. Aquesta és també la figura d'un Benjamin navegant entre Barcelona, Eivissa i Mallorca, un Benjamin

Cercant el rastre de Walter Benjami a Eivissa

Quan a finals dels anys seixanta es va començar a difondre, d'una manera àmplia i general, l'obra de Walter Benjamin, va caure a les meves mans un llibre seu, traduït al francès, de textos escollits. A més d'una biografia succinta, on es deia que Benjamin havia sojornat en dues ocasions a l'illa d'Eivissa, hi havia una ampla bibliografia de l'obra i sobre l'obra del pensador, allí, entre d'altres, hi havia la referència d'un article de Jean Salz publicat a *Les lettres nouvelles* el 1954, titulat Walter Benjamin a Ibiza.

Interessat per l'obra de Benjamin, em va encuriósir, com a eivissenc, la relació que aquest havia tingut amb l'illa i uns mesos

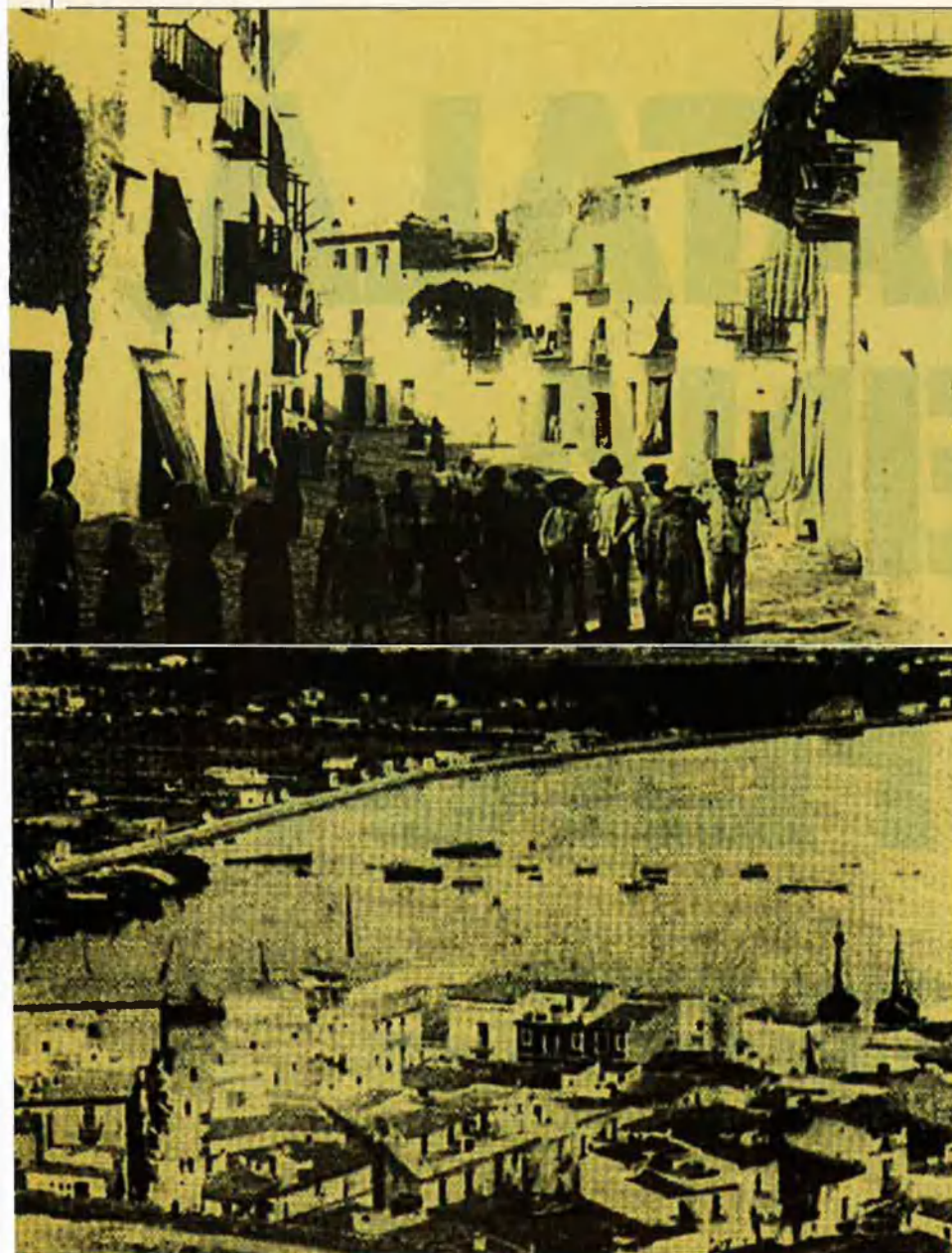
més tard, fotocopiats a la Biblioteca Nacional de París, vaig llegir l'article de Salz i tots els que em poguessin donar referència de la seva estada a Eivissa.

Efectivament, als anys 30, va arribar a l'illa un allau considerable d'intel·lectuals i artistes centreuropeus que, amb tota possibilitat, fugien del Tercer Reich. No sé qui hauria de ser el que va iniciar aquest peregrinatge, però sempre he pensat que possiblement fos per indicació, directa o indirecta, dels arquitectes del GATPAC, sobre tot de Josep Lluís Sert, que van descobrir l'illa com un dels pocs reductes en què, en un context cultural contemporani, hi sobrevivia un àmbit tra-

dicional.

Es sabut per tohom que pels arquitectes racionalistes del nostre país l'arquitectura tradicional eivissenca era com un arquetipus de racionalitat, de severitat, d'honestetat i de rigor i que, aquests arquitectes van tenir una íntima relació amb els viatgers centreuropeus que vivien a Eivissa; Raoul Hausmann, per exemple, va arribar a col·laborar a la revista *A.C.* del grup del GATPAC amb un estudi sobre la casa pagesa amb fotografies fetes per ell mateix.

Benjamin va residir a l'illa d'Eivissa en dues ocasions, la primera, de l'abril al juliol de 1932, i la segona, de l'abril a l'octubre del 33. La primera, va viure, si la

meva documentació no m'enganya, a la ciutat d'Eivissa (no al poble de Sant Antoni com diu Jarque) i va viure, concretament, a Dalt Vila, dintre de la ciutat murallada, i sobre la plaça que es coneix amb el nom de Plaça de Vila.

Quan vaig llegir l'article de Salz, i d'altres que ara no recordo, vaig intentar localitzar la casa on va viure Benjamin i penso que la vaig trobar i que l'assaig de Vicent Jarque sembla corroborar-ho, ja que cita, textualment, una carta de Benjamin a Gretel Karplus, on diu: "El millor és el panorama des de la finestra al mar i a una illa de pedra amb un far que m'illumina l'estança de nits. "Aquesta illa és l'illa de Botafoque on hi ha el faro que dona l'entrada al port d'Eivissa; no és pas Sant Antoni, ja que des de les dues cases on hi

va viure Benjamin, a dintre de la badia, no es veu cap illa i, en aquell temps tampoc no hi havia cap far.

De la segona estada a Eivissa va ser més fàcil trobar el molí que Benjamin havia llogat. És un molí que encara està dret, a l'altra vora de la badia, just davant del poble de Sant Antoni i que avui forma part d'un complex hotelier.

La presència d'Eivissa a l'obra de Benjamin, després de la seva estada a l'illa, és rarament freqüent; i, encara que mai no he tingut una relació exhaustiva dels escrits on parla d'Eivissa, els que conec són força significatius. A més de les *Narracions*, publicades per Península, on la presència de l'atmosfera de l'illa és tan present, i de la *Ibizenkische Folge* ('Suite Eivissenca'), publicada per Libros de la

instal·lat a Sant Antoni, ocasionalment lliurat als seus somnis diürns i nocturns i, fins a un cert punt, tanmateix asserenat dins de la seua melangia quasi congènita.

Així doncs, a l'abril de 1932 Benjamin decidí seguir els passos del seu amic Felix Noeggerath, qui acabava de descobrir l'illa d'Eivissa, i s'embarcà a Hamburg en un mercant rumb a Barcelona. Durant onze dies, entre marejades i tempestes, Benjamin aprofità per lliurar-se a un dels plaers que sempre esperava de les seues travessies marítimes: fer amistat amb la tripulació del vaixell, on trobava una vella i encara viva font d'experiències, de tradició èpica, d'històries per contar.

Pel que fa a Barcelona, ja en un viatge per Espanya en 1925, durant el qual visità també Còrdova i Sevilla, Benjamin havia recorregut els tortuosos carrerons de la zona baixa i s'havia aturat als seus vells cafès. En una carta a Scholem la descrivia com "una salvatge ciutat portuària que, en un espai reduït, imita amb molta fortuna els boulevards parisencs". Set anys després, en la seua segona visita a la capital catalana, els seus passejos per la ciutat van ser segurament realçats per una fugaç aventura que tingué amb una "bellíssima" divorciada d'un metge berlinès, de la qual s'enamorà, com quasi sempre, sense èxit.

A Barcelona s'embarcà en el correu *Ciudad de Valencia*, que cada dilluns, a les sis, eixia cap a Eivissa, on Benjamin visqué fins meitat de juliol. I la veritat és que no ens costa gens imaginar què és el que cercava a l'illa. Encara lluny de ser descoberta pel turisme de masses, el que trobà fou, sobretot, un refugi, un lloc on podia sobreviure amb una quantitat de diners certament ridícula per a l'època (no

Gorgona, on es recullen les reflexions ètiques que li desvetlla la forma de vida dels eivissencs, l'illa d'Eivissa apareix d'una manera precisa, i, des de la perspectiva històrica de la ciutat, curiosa. És a l'assaig *El narrador*, dedicat a Nikolai Leskov, on Benjamin diu: "L'edat mitjana també experimentava espacialment el que temporalment expressa amb claredat la inscripció d'aquest rellotge de sol d'Eivissa: "ultima multisi" ('l'última hora per a molts'). Aquest rellotge és el de la torre de la catedral d'Eivissa, molt a prop de la casa de Benjamin. Avui encara es pot veure el quadrat on estava, però ja no es fa servir des que un llamp va caure sobre la torre, l'any 1944.

Antoni Marí

EL CATALÀ, EINA DE FEINA

En el món del treball,
el català és cada dia més present.
Per prestigi i per servei.

Amb la participació de:

CC.OO. · UGT · USO · CGT · I-CSC · CTC · FOMENT DEL TREBALL NACIONAL · PIMEC · SEFES · AEI · ORGANITZACIONS DE CONSUMIDORS

SERVEIS LOCALS DE CATALÀ

CONSORCI PER A LA NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA

GENERALITAT DE CATALUNYA

LA *gent* · ÉS LA FORÇA
DE CATALUNYA

arribava als dos marcs alemanys diaris) i on, en aquell estat espanyol encara republicà, es veia lliure de l'atmosfera amenaçant del recentment instaurat Tercer Reich.

Benjamin visqué prop de Sant Antoni, en una casa que havia llogat el matrimoni Noeggerath. Per cert, que el fill dels Noeggerath, que vivia a París, es trobava aleshores a Eivissa dedicat a la redacció d'un estudi sobre el "dialecte" de l'illa. Poc de temps després, quan va morir víctima del tifus, Benjamin recordaria en una carta els llaços que li havien lligat al jove Noeggerath: a Eivissa, li havia presentat una francesa de la qual, per descomptat, s'havia enamorat. A Sant Antoni rebé també la visita d'Ola Parem, una vivaç i atractiva amiga germano-russa que havia conegut anys enrere i a qui, per a la seua sorpresa, sol·licità matrimoni. Scholem aventura la possibilitat que aquest enèsim *amour raté*, que Benjamin es prengué prou malament (després dels seus grans fracassos amb Dora, Jula Cohn i la revolucionària Asia Lacis), hagués afavorit d'alguna manera la seua decisió de suïcidar-se a Niça només tornar al continent.

HISTÒRIES DES DE LA SOLEDAT

Eivissa era aleshores un indret virtualment apartat de la civilització. En la seua primera carta des de l'illa, el 22 d'abril, als tres dies de la seua arribada, Benjamin la descriu en termes admirats i entusiastes. Parla del paisatge "més intacte que mai haja trobat". En tota l'illa, diu, "no hi ha més de quatre vaques" i cap màquina agrícola. També els interiors, austers i emblanquinats, tenien la indefinible dignitat de les coses arcaiques: "tres cadires al costat de la paret del vestíbul es presenten amb gravetat al foras-

En l'última etapa de la seua vida, afectat de malària, Benjamin trobaria temps per practicar aquell peculiar gènere literari que discorre entre la poesia i la filosofia.

GISÈLE FREUND

ter com si foren altres tants Cranach o Gauguin; un barret sobre el respall de la cadira s'ofereix tan magnífic com una costosa tela gobelina". Benjamin se sent lliure, i fins i tot la gent –i "no sols els nens"– li sembla bella i serena. "Per desgràcia –hi afegeix– totes aquestes coses estan amenaçades per un hotel que s'ha erigit al port d'Eivissa". A l'any següent, en efecte, durant la seua segona temporada a l'illa, es lamentaria amargament de l'entorn d'un Sant Antoni "assotat per tots els horrors de l'activitat dels pobladors i especuladors", on ja no es trobava "ni un sol racó apartat i ni un minut de tranquil·litat". I, amb solemnitat profètica, hi afegia: "Enyore ja les denses

ombres amb què les ales de la ruïna soterraran en pocs anys tota aquesta magnificència de botiguers i estiuejants".

La vida que Benjamin duia durant la seua primera estada a Eivissa, li la descrigué amb detall a la seua amiga Gretel Karplus, que més tard es convertí en l'esposa d'Adorno. "El millor és el panorama des de la finestra al mar i a una illa de pedra amb un far que m'il·lumina l'estança de nit". Benjamin es considerava iniciat en els secrets de la vida justa en la seua versió eivissenca, que començava per "alçar-se a les set i banyar-se en el mar, sense veure ningú al llarg de tota la platja, llevat d'un veler a l'horitzó". Als pocs dies d'arribar ja s'aventurava pel seu

CATALÀ ALS RESTAURANTS, BARS, HOTELS I CAFETERIES

ÒMNIUM CULTURAL ha iniciat una campanya per aconseguir l'ús del català a les cartes i menús dels Restaurants, Bars, Hotels i Cafeteries.

Invitem totes les empreses del ram de la restauració a col·laborar en aquesta campanya per oferir als ciutadans de Catalunya i als visitants un servei en la llengua pròpia del país.

Per facilitar aquesta tasca, oferim un servei gratuït de traducció de cartes de restaurants. Truqueu al telèfon 319 80 50 o comuniquieu amb el fax 310 69 00 els dies feiners de 10 a 11 i de 4 a 7.

Si ens envieu la vostra carta per fax, us la tornarem traduïda.

Invitem també tots els ciutadans de Catalunya perquè col·laborin en aquesta campanya fent sempre les seves demandes en català.

Amb el suport de la

 Generalitat de Catalunya

Walter Benjamin va descriure Eivissa en termes admirats i entusiastes, i va escriure d'ella que era el paisatge "més intacte que mai haja trobat."

GISELE FREUND

compte en llargs passejos cap a l'interior de l'illa, per territoris "encara més solitaris" que ell mateix, i seia sota un arbre per llegir Lucreci. Però el que llegia sobretot era novel·les policiaques: devorà cinc volums de Simenon. Mentrestant, es deixava bressar per una atmosfera que la viuda de Noeggerath, inevitablement, recordaria molts anys més tard com a vagament hippy.

D'aquella primera temporada a l'illa han quedat uns quants escrits prou significatius. Entre ells trobem alguns on domina clarament un tema del qual Benjamin s'ocuparia una i altra vegada: el sentit i el destí de l'art de narrar històries. Això es veu amb tota evidència als relats concebuts a Eivissa: al *Viatge de la Mascotte*, per exemple, on els vaixells apareixen com a llocs propicis per a escoltar històries d'origens llunyans i ja oblidats, o a *El mocador*, on el capità del *Bellver* se'ns presenta com un greu i solemne narrador, carregat de records i d'experiències, enemic de la massa d'informació, d'insana i fragmentària "actualitat" dominant al món frenètic del periodisme.

Potser val la pena indicar que Benjamin integraria aquest tipus de consideracions en el marc de la seua famosa teoria sobre la pèrdua de l'aura en l'obra d'art a l'època de la seua reproductibilitat tècnica. Des d'Eivissa, en un context clarament pre-modern, Benjamin podia contraposar

fàcilment l'experiència en sentit tradicional, els continguts de l'antiga saviesa transmesos de generació en generació, amb la seua visió de la modernitat urbana, segons el model parisenc, com a lloc on aquella "experiència" unitària i serena, assimilable i constructiva, donadora d'un sentit a l'existència humana, cedia davant de la multiplicitat de les "vivències", dels innumerables "xocs" enfront dels quals el subjecte aclaparat devia erigir una armadura protectora.

La segona i més llarga temporada a Eivissa, entre l'abril i l'octubre de 1933, assolí uns trets una mica més ombrívols que la primera. Benjamin no va estar tot el temps a casa dels Noeggerath, on hi havia problemes personals. Als dos mesos (després de pensar en la possibilitat de llogar un vell molí sense finestres: "caldrà fer-hi un forat en la porta", explicava) es traslladà a l'única cambra ja acabada d'una casa encara en construcció, sense més mobles que un llit. Mentrestant, el seu germà —destacat militant i parlamentari comunista berlinès— havia estat detingut per la policia alemanya; es pensava que havia estat torturat i que havia perdut la visió d'un ull (finalment va ser executat). Per a acabar d'agreuja les coses, Benjamin caigué malalt: a la ciutat d'Eivissa, un metge li comunicà la probabilitat de l'amputació d'una cama que tenia nafrada. A la seua tornada a París, a

la tardor, li va ser diagnosticada malària.

En aquest estat semifebri, Benjamin es dedicà a acabar certs escrits de caràcter un tant esotèric: un assaig sobre la màgia i el llenguatge, un fragmentari relat autobiogràfic sobre la seua infantesa a Berlín, i altres textos d'encàrrec. Però, com l'any anterior, Benjamin trobaria temps per escriure literatura. O, millor dit, per a practicar aquell peculiar gènere literari que discorre entre la poesia i la filosofia, entre el relat i l'aforisme, entre la "il·luminació profana" i el somni de boires místiques.

Potser no és massa arriscat suposar que l'atmosfera eivissenca, aquella vida senzilla i llunyana de les baralles culturals i polítiques que aleshores assolaven el continent, afavoria la meditació en solitud, la confrontació directa de l'escriptor amb l'escriptura i amb la pròpia vida. Com a les dues versions del fragment angelògic i pseudobiogràfic titulat *Agesilaus Santander*, on Scholem ha reconegut ocult l'anagrama de l'Angelus Satanàs, així com una referència igualment velada a certa figura angelical —i femenina— que Benjamin conegué a Eivissa. Potser són aquests escrits somniadors i passionats, reflexius i enlluernats, els que millor caracteritzen l'ànim d'aquell estrany viatger, autèntic turista accidental.

Vicent Jarque